

HET ONTSTAAN VAN EEN LOKAAL SCRIPTORIUM TE GENTBRUGGE IN HET 2e KWART VAN DE 14e EEUW

door

Th. de HEMPTINNE

Het onderzoek van de formele kenmerken der oudste, in het kloosterarchief van de Klarissen van Gentbrugge, bewaarde oorkonden¹ in het kader van ons licentiaatsproefschrift had als doel aan de hand van dit fonds, als beginpunt genomen, en met als vergelijkingsmateriaal alle mogelijke stukken, opgespoord in allerhande archieffondsen van Oost-Vlaanderen, een bijdrage te leveren tot de kennis van de oorkonding in Vlaanderen in de 13e en 14e eeuwen. Hiervoor moest, aan de hand van de door onze promotor op punt gestelde diplomatische structuur- en formulieranalyse² en van de schriftvergelijking nagegaan worden waar de stukken bewaard in dit fonds werden opgesteld en geschreven.

De keuze van het Klarissenklooster van Gentbrugge was niet toevallig, in die zin dat onze aandacht van meetaf aan gericht was op de situatie in Oost-Vlaanderen en meer bepaald in het Gentse, waar dit klooster, in de beschouwde periode (1254³-1350), als jonge stichting, a.h.w. in de schaduw van de twee grote Gentse religieuze instellingen die de abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs waren, vermoedelijk een interessante studiebasis moest zijn in de opsporing van mogelijke, kleinere, schrijf- en cultuurcentra in onze gewesten.

Welnu één van de belangwekkende aspecten van deze studie was juist het volgen van de interne evolutie te Gentbrugge zelf op het gebied van de oorkonding voor eigen behoeften. We zijn tot het inzicht gekomen dat de jonge instelling⁴ in het begin volledig aangewezen was op oorkonding van buiten uit en derhalve zijn we gaan onderzoeken op welke manier het oorkondingsprobleem hier werd opgelost tot op het ogenblik dat er ter plaatse een scriptorium werd opgericht. We konden aantonen dat alle voor de abdij bestemde stukken, opgesteld tot vóór 1332, door de oorkonders zelf werden vervaardigd. Dit geldt trouwens niet enkel voor de

(1) Deze oorkonden bevinden zich thans in het Rijksarchief te Gent, fonds Rijke Klaren, chronologisch gerangschikt.

(2) W. Prevenier, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191 - aanvang 1206)*, Brussel, K.C.G. 1964-1966, dl 1, Diplomatische inleiding.

(3) In 1254 bestond het klooster van Gentbrugge nog niet; er zijn echter in het kloosterarchief enkele stukken bewaard die vóór de stichting ervan werden opgesteld en die voor onze studie van grote betekenis waren.

(4) Het klooster van Gentbrugge werd gesticht omstreeks 1286 — cfr hierover A. Cassiman, *De stichting van het klooster van de Rijke Claren te Gentbrugge*, in: *Franciscana*, VIII, 1953, 1, pp. 1-29.

grote kanselarijen van de graaf van Vlaanderen⁵ en de bisschop van Kamerijk⁶, voor de belangrijke abdijscriptoria zoals die van de Gentse St.-Pieters⁷ en St.-Baafsabdijen⁸ en zeer goed uitgeruste stadssecretariaten zoals dat van Gent⁹, maar ook voor de kleine heren¹⁰ die doorgaans niet zelf oorkonden nochtans. Noodgedwongen moesten deze laatsten die gewoonlijk de redactie en de scriptio van hun akten overlieten aan de destinatarissen nu zelf gaan oorkonden. Dat dit geschiedde dank zij de tussenkomst van de plaatselijke geestelijkheid, hetzij van de landelijke schepenen kon hierbij met voldoende zekerheid aangetoond worden en er kon aldus ook gewezen worden op het belang van de aanwezigheid van een aktieve adellijke familie voor het ontstaan van een nieuw scriptorium en redactiecentrum op het platteland.

Wat betreft het ontstaan van een scriptorium te Gentbrugge zelf hebben verschillende elementen, verzameld bij het onderzoek van de oorkondenschat van het klooster, het mogelijk gemaakt dit met enige zekerheid te situeren ca. 1332.

Een groep van zeven door dezelfde hand geschreven oorkonden uitgaande van diverse instanties voor de Rijke Klaren bestemd enerzijds, en een groep van vijf andere akten van diverse instanties eveneens door één enkele hand geschreven, verschillend echter van die der eerste groep, anderzijds, hebben ons op het spoor gebracht van een scriptorium gevestigd te Gentbrugge. Waarom zo maar niet kan beweerd worden dat dit scriptorium in het klooster zelf actief was zal verder uiteengezet worden. Voor de duidelijkheid zal aan elk van deze twee groepen, die enkel kunnen onderscheiden worden door een verschillend schrift, een letter gegeven worden.

GROEP A omvat zeven oorkonden, alle door dezelfde hand geschreven¹¹ en in het Nederlands opgesteld, die hierna in chronologische volgorde gerangschikt zijn.

Oorkonde 1¹² van 22 juni 1332 gaat uit van de pastoor en de koster van Zevergem en van de schepenen van Geraard van Outer.

(5) cfr. een oorkonde uitg. van Gwijde van Dampierre van 2 september 1294. R.A.G. - Rijke Klaren oork. sub dato.

(6) cfr. een oorkonde uitgaande van Willem van Avesnes v. 12 aug. 1292.

(7) cfr. twee oorkonden van 13 maart 1291. R.A.G., Rijke Klaren oork. sub dato.

(8) cfr. een oork. van 26 jan, 1304; R.A.G., Rijke Kl., oork. sub dato.

(9) cfr. een aantal oorkonden „vóór schepenen” en „vóór erfachtige lieden in Gent” eveneens in het fonds Rijke Klaren bewaard.

(10) cfr. akten van de heren van Outer, van Viane en van Gavere in het fonds Rijke Klaren bewaard.

(11) Enkele karakteristieken van deze hand:

— zeer verzorgd, traag kursief schrift.

— eerder rechtstandig schrift.

— regelmatige, weinig geaccentueerde drukverdeling.

— letters met brede, stevige modulus.

— de schachten van de letters worden zeldzaam verdubbeld, ze worden eerder verdikt naar boven toe.

— geen overtollige versieringen.

(12) Deze nummering wordt hier enkel voor de duidelijkheid van de uiteenzetting voorgesteld en beantwoordt niet aan een klassemment in het fonds.

Oorkonden 2 en 3 respektievelijk van 24 november 1333 en 2 februari 1334 die uitgaan van de schepenen van Mere.

Oorkonde 4 van mei 1337 gaat uit van Ydijr van Ydenghem, baljuw van de heerlijkheid van Schelderode, en van de schepenen van Gentbrugge.

Oorkonde 5 van 11 november 1337 gaat uit van de schepenen van Gentbrugge.

Oorkonde 6 en 7 respektievelijk van 2 februari 1341 en 2 februari 1343 gaan uit van Bele van Lede, abdis van het klooster der Rijke Klaren, en zijn bestemd voor inwendig gebruik in het klooster.

Al deze oorkonden werden dus door dezelfde hand geschreven¹³. De structuur ervan is eveneens dezelfde voor alle stukken¹⁴, met uitzondering van oorkonde 7 die geen intitulatio-formule heeft en begint met de notificatio; uit de kontekst en vooral uit de corroboratio kan men echter vermoeden dat de abdis, Bele van Lede, oorkonder is. Deze oorkonde wordt naar analogie opgesteld met het stuk waarvan het de bekrachtiging is, zodanig dat de structuur ervan enigszins verschilt van de gewoonlijk gebruikte stijl. De *protocolaire formules* van deze 7 oorkonden zijn de volgende:

— de *intitulatio* begint telkens met „wi” en de oorkonders worden telkens met name genoemd, zowel de baljuw en de schepenen van Geraard van Outer te Zevergem, als de schepenen van Gentbrugge en de abdis; de schepenen van Mere maken hierop een uitzondering: ze worden noch in oorkonde 2, noch in oorkonde 3 met name genoemd. De intitulatio hiervan luidt gewoon: „Wi schepenen van Meere...”.

— Er zijn op de zeven beschouwde oorkonden geen twee dezelfde *notificatio* formules. Alle zijn verschillend, zelfs bij degene die zagezegd uitgaan van dezelfde oorkonders¹⁵.

— De *corroboratio*-formules verschillen in hun bewoording ook van oorkonde tot oorkonde, hetgeen toch normaler is dan de grote verscheidenheid in de notificatio-formule van oorkonden die geacht worden ontstaan te zijn bij dezelfde instantie¹⁶.

(13) cfr. de hier bijgevoegde foto's, hand A.

(14) intitulatio - notificatio - dispositio - corroboratio - datatio.

(15) bv. de twee oorkonden die uitgaan van de schepenen van Mere:

2: doen te wetene allen de ghenen die dese lettre zullen sien of lesen.

3: doen te wetene allen lieden.

bv.: de twee oorkonden die uitgaan van de schepenen van Gentbrugge zijn toch meer verwant:

4: maken cont ende kenlic allen den ghenen die dese lettre zullen sien of horen lesen.

5: maken kenlic ende cont...

(16) 1-6-7: *in orconde* ende [in] (de tussen vierkante haakjes geplaatste woorden komen niet in alle oorkonden voor.) vastheden van al [de] desen [voers.] dinghen *so hebben* wi... dese lettre gezeghelt *in kennessen der wareit*.

2-3: *in orconde* van al dese dinghen *so hebben* wi... dese lettre gezeghelt met onsen ghemener zeghele [uuthanghende *in kennessen der wareit*].

4-5: ende ommadat alle dese dinghe [waer sijn] [wel] ende wettelike ghedaen sijn, goed, vast ende ghestade ende wel ghehouden sullen bliven, *so... hebben* wi... met... propren zeghelen uuthanghende *in kennessen der wareit*.

— De *datatio* is klassiek en vertoont meer eenvormigheid ¹⁷.

Alvorens uit deze gegevens een besluit te trekken moet de andere groep door dezelfde hand geschreven oorkonden besproken worden.

GROEP B omvat vijf oorkonden, eveneens alle in het Nederlands opgesteld, die hierna in chronologische volgorde gerangschikt zijn:

Oorkonde 8 van 18 juni 1333 gaat uit van de schepenen van Mere.

Oorkonde 9 van 24 juni 1333 gaat uit van de abdis van het klooster van Gentbrugge.

Oorkonde 10 van 20 december 1336 gaat uit van Bele van Lede, de abdis van Gentbrugge. Beide oorkonden (9 - 10) zijn bestemd voor inwendig gebruik in het klooster.

Oorkonde 11 van 5 januari 1337 gaat uit van de pastoor van Gentbrugge.

Oorkonde 12 van 15 mei 1337 gaat uit van de schepenen van Gentbrugge.

Al deze oorkonden zijn dus door dezelfde hand geschreven, maar niet door de hand die de oorkonden van groep A schreef. Ook de oorkonden van deze groep hebben telkens als destinataris de Klarissen, vermits de stukken die uitgaan van de abdis voor inwendig gebruik van het klooster dienen.

Enkele karakteristieken van dit *schrijft* vergeleken bij dat van groep A ¹⁸:

- het schrifttype, mooi cursief, is hetzelfde, maar minder verzorgd.
- het schrift is eerder hellend.
- de letters hebben een kleinere modulus.
- de letterschachten worden regelmatig verdubbeld.
- de letters zijn ronder, minder hoekig.
- ook hier is er een minimum aan versiering; enkel de initiaal is enigszins uitgewerkt.
- de letters zijn niet steeds zo duidelijk gevormd.
- dit geeft de indruk vlugger geschreven te zijn.

De studie van stijl en protocol van de oorkonden van groep B geeft de volgende resultaten.

De *structuur* is dezelfde voor de vijf oorkonden ¹⁹ en de *protocolaire formules* zijn de volgende:

— de *intitulatio* begint telkens met „wij” en in vier van de vijf akten worden de oorkonders met naam en functie genoemd, met uitzondering van oorkonde 9 waar de abdis niet met name genoemd wordt.

(17) 5 - 6 - 7 : dit was ghedaen int jaer Ons Heren als men screef.

1 - 3 - 4 : dit was ghedaen int jaer Ons Heren do men screef.

2 : dit was ghedaen int jaer Ons Heren screef — (waarschijnlijk was de scriptor verstrooid!).

(18) cfr. de hierbijgevoegde foto's, hand B.

(19) nl. intitulatio - notificatio - dispositio - corroboratio - datatio.

- men onderscheidt drie verschillende *notificatio-formules* ²⁰.
- de *corroboratio* is verschillend voor elk van de vijf beschouwde oorkonden. Maar dit is, zoals reeds verscheidene malen gezegd is geworden, normaal, zelfs bij akten die zeker bij een zelfde oorkonder ontstaan zijn.
- men onderscheidt drie verschillende *datatio-formules* ²¹.

Het parallellisme met de *notificatio-formules* is opvallend!

Nu groep A en B afzonderlijk besproken zijn moeten de gemeenschappelijke karakteristieken van beiden naar voren gebracht worden. Belangrijk is dat de twee verschillende handen ongeveer gelijktijdig en dooreen aangetroffen worden, zo bv. zijn er vier oorkonden opgesteld in 1337 waarvan twee behoren tot groep A en twee tot groep B. Het feit dat alle oorkonden in het Nederlands zijn opgesteld en, op één uitzondering na, dezelfde structuur hebben, moet eveneens benadrukt worden. Interessant is het ook op te merken dat in beide groepen dezelfde oorkonders terugkomen: de schepenen van Gentbrugge, de schepenen van Mere en de abdis. Al deze oorkonden hebben bovendien hoofdzakelijk een intern belang voor het klooster, hetzij in verband met huiselijke, hetzij in verband met domaniale aangelegenheden. Wat het gebruik der protocollaire formules betreft hebben we kunnen vaststellen dat het even dispaaraat was voor beide groepen, met in totaal negen verschillende *notificatio-formules* en ongeveer evenveel *corroboratio-* en *datatio-formules*. Deze grote verscheidenheid in de formulering, zowel in groep A als in groep B, samen met de verwantschap in de formules van sommige oorkonden buiten de groepen om is een aanwijzing om te beweren dat er wel twee scribenten, maar blijkbaar toch maar één scriptorium was. Een poging om in het protocol van de opgestelde akten uniformiteit te verwezenlijken werd blijkbaar nog niet gedaan in dit scriptorium.

Aan de hand van deze gegevens moeten we pogen een beredeneerde konklusie te geven. Zowel de oorkonden van groep A als die van groep B zijn zeer waarschijnlijk in hetzelfde scriptorium opgesteld, maar waar? De meest voor de hand liggende oplossing is: al deze akten werden geschreven door twee verschillende scribenten in het klooster van Gentbrugge zelf. We zouden hier aldus het ontstaan van een scriptorium meemaken, met de aarzelingen die gepaard gaan met elk begin. Wie die scribenten eventueel kunnen zijn moet nog nagegaan worden. Maar een andere even aannemelijke oplossing zou zijn dat de Klarissen hun oorkonden laten opstellen door scribenten van de Gentbrugse schepenbank. Deze zouden dus enerzijds hun eigen oorkonden, anderzijds de oorkonden, die de Klarissen voor intern gebruik nodig hebben, opstellen, maar ook oorkonden die verondersteld zijn

(20) 11 - 12 : doen te wetene allen lieden.

8 - 10 : maken cont ende kenlijc allen lieden („allen lieden” komt niet voor in oorkonde 8).

9 : doen te wetene hem allen die dese lettren sullen sien of horen lesen.

(21) 11 - 12 : int jaer Ons Heren do men screef...

8 - 10 : dit was ghedaen int jaer Ons Heeren doe men screef...

9 : die waren ghemaect ende ghegheven int jaer Ons Heren doe men screef...

uit te gaan van andere instanties (schepenen van Mere en van Zevergem) en die de zusters hen lieten opstellen om dan aan de zozegde oorkonders ter bezegeling voor te leggen.

De voorkeur geven aan de éne of de andere oplossing is niet zeer eenvoudig vooral omwille van het feit dat het vergelijkingsmateriaal, zowel voor de schepenoorkonden als voor de oorkonden van de abdis, ontbreekt. Het is nl. zo dat het onmogelijk was oorkonden op te sporen van dezelfde schepenen voor andere instanties dan de Rijke Klaren, en in andere fondsen vonden we evenmin oorkonden van de abdis van Gentbrugge uit dezelfde periode.

Bovendien kon in de andere (dan oorkonden) bewaarde dokumenten van het kloosterarchief niets gevonden worden uit die tijd waarmee het schrift van de stukken uitgaande van de abdis en van het klooster zou kunnen vergeleken worden. Er valt op te merken dat er steeds rond dezelfde tijd nog andere handen gekend zijn op oorkonden die uitgaan van de abdis. We zullen bijgevolg beide mogelijkheden moeten onder ogen nemen; maar wat er ook van zij, het belangrijke is hier dat we het bestaan van een schrijfcentrum te Gentbrugge hebben kunnen vaststellen. Dat dit scriptorium nog niet perfekt georganiseerd was staat vast; dit blijkt voldoende uit hetgeen hoger over de stijlkenmerken van de oorkonden werd uiteengezet. Dat het scriptorium toen slechts een eng lokaal belang had is even duidelijk. Maar men mag niet uit het oog verliezen dat het klooster te Gentbrugge nog geen halve eeuw oud was en dat de nonnen zeer waarschijnlijk met tal van andere problemen hadden te kampen gehad vóór ze er konden aan denken een andere dan vitale activiteit voor het klooster in het leven te roepen. Een scriptorium is zonder twijfel voor een pas gestichte religieuze instelling, waar de materiële problemen zich opstapelen, een luxe-instrument.

Over de schepenbank van Gentbrugge aan de andere kant zijn ons uiterst weinig inlichtingen bekend, andere dan deze verschaft door de oorkonden bewaard in het kloosterarchief. De Potter en Broeckaert²² zwijgen over de oorsprong van deze lokale instelling, en we zullen ons moeten behelpen met de gegevens bijeengeraapt uit de lektuur van de oorkonden bewaard in het archief van de Klarissen om dit probleem te benaderen. Gentbrugge maakt deel uit van de heerlijkheid van Schelderode, waarvan de heren te Melle verblijven²³. Daar werd trouwens, zoals uit ons onderzoek is gebleken, tamelijk vroeg een schepenbank opgericht, waaraan een schrijfcentrum verbonden was, precies omwille van de aanwezigheid van die heerlijke familie²⁴.

(22) F. De Potter-J. Broeckaert, *Geschiedenis der gemeenten van de provincie Oost-Vlaanderen, Gentbrugge*, 1e reeks, 3e deel, Gent, 1864-1870.

(23) E. Warlop, *De Vlaamse adel vóór 1300*, Handzame, 1968, deel. 2, bd. 2, pp. 521-527.

(24) J. Noterdaeme, *De ridders van Roden in de eerste helft van de 13e eeuw in het Brugse ambacht*, in: Album archivaris Jos. De Smet, Brugge 1964, pp. 273-307. Hierin worden in bijlage een aantal oorkonden van de heren van Schelderode uitgegeven, gedateerd uit Melle.

Wanneer echter en onder de druk van welke omstandigheden werd te Gentbrugge een schepenbank opgericht? Op het einde van de twaalfde eeuw vinden we daar nog geen spoor van het bestaan van een dergelijke instelling. Bij de „volksraadpleging” te Gentbrugge door de Gentse Minderbroeders in 1285 op touw gezet om het projekt van de oprichting van een Klarissen Klooster aldaar te doen goedkeuren²⁵ en waar er zoveel voor-
aanstaanden aanwezig waren worden geen schepenen van Gentbrugge ver-
noemd. Misschien bestond er toen nog geen landelijke schepenbank op deze
plaats in de heerlijkheid van Schelderode.

In een oorkonde bestemd voor de Rijke Klaren gedateerd uit Gentbrugge op 31 maart 1326²⁶ worden een aantal mensen genoemd die aanwezig zijn bij de rechtshandeling: Pieter van der Mersch, „overbalju” van de heerlijkheid van Schelderode; Jan uten Eyghene, baljuw „in sheren stede”; en een aantal schepenen van wie niet wordt gepreciseerd waar ze schepenen zijn: Arnout Craien, Jan van den Ackre, Jan de Leeneere, Jan van Wanzele en Boudewijn van den Ackre. In een oorkonde van de abdis der Rijke Klaren, Avezoete Annoens, dagtekenend van 22 januari 1327²⁷ worden als getuigen dezelfde baljuw Jan uten Heighenen, en steeds zonder meer preciesheid een aantal schepenen: Zeger Annoen, Jan Masch, Arnout Craien, Jan uten Ackere en Boudewijn uten Ackere, vermeld. Pas tien jaar later ontmoeten we voor het eerst uitdrukkelijk de kwalifikatie van „schepenen van Gentbrugge” in oorkonden bewaard in het kloosterarchief. In oorkonde 11 van 5 januari 1337 worden als oorkonders vermeld o.a.: „wij scepenen van Ghentbrugge Jan uten Eyghen ende Jan Maesch”; en in oorkonde 4 van mei 1337: „wi Ydijr van Ydenghem overbalju van al den lande van Roeden up die tijd dat dit ghedaen was, Jan de Leenheere, Jan ute den Heighinen, Jan Masch ende Boidin ute den Ackere, schepenen tseren van den lande in die prochie van Gentbrugge”. We vinden hier dus dezelfde namen terug als in 1327, maar met de specifieke aanduiding, dat het schepenen van de heer van Schelderode in *Gentbrugge* zijn. Van dit tijdstip af kunnen we dus zeker zijn dat er in die parochie een landelijke schepenbank bestaat; de oorkonden attesteren dit feit. In 1327 waren de schepenen blijkbaar slechts de tijdelijke vertegenwoordigers — „in sherenstede” — van de heer van Schelderode in één van de parochies die deel uitmaakten van de heerlijkheid, bij een zaak van vrijwillige rechtspraak waarin de Klarissen één van de partijen waren. In 1337 lijken ze wel definitief te Gentbrugge gevestigd te zijn, waarschijnlijk steeds in opdracht van de heer van Schelderode en onder het oppertoezicht van de „overbalju van al den lande van Rode”. Waarom de heer het nodig geacht heeft juist toen in zijn parochie van Gentbrugge een permanente vertegenwoordiging van zijn gezag te vestigen door middel van een schepenbank is een ander probleem. Als hypothese kan vooropgesteld worden dat de stichting van een kloostergemeenschap te Gentbrugge aan dit dorp een nieuwe en meer voorname

(25) R.A.G., fonds R. Kl., oorkonde 29 september 1285.

(26) R.A.G., fonds R. Kl., oorkonde sub dato.

(27) *ibidem*.

status zou hebben gegeven in de heerlijkheid, een aantal nieuwe behoeften zou hebben geschapen waaraan de tijdelijke afgevaardigden van de heer niet meer konden voldoen, zodanig dat het nodig werd een vaste instelling in het leven te roepen. Welke ook de beweegredenen geweest zijn voor de oprichting van een schepenbank te Gentbrugge, één zaak is duidelijk: ook deze instelling was in het tweede kwart van de 14e eeuw nog zeer jong, en al is de oorkonding één van de taken van de schepenen, men kan best begrijpen dat hun secretariaat op dat ogenblik nog niet perfect georganiseerd was, in de veronderstelling dat het bestond. De twee mogelijkheden — abdijscriptorium en schrijfcentrum verbonden aan een landelijke schepenbank — blijven dus even aannemelijk in verband met de oorkonding te Gentbrugge.

Laten we vooreerst veronderstellen dat de oorkonden in het klooster zelf worden opgesteld. Wie in het klooster kan de geschikte persoon zijn om een dergelijke taak op zich te nemen? Zeker niet de abdis, noch haar kloosterlingen; de opvoeding die de meisjes van de beste patricische en landadelijke families ontvingen behelsden toen zeker niet deze kunsten. Enkel een geestelijke, gevestigd in het klooster, kon eventueel de oorkondingsactiviteit van de Klarissen op zich nemen, en er was maar één geestelijke die permanent ter plaatse verbleef: de kapelaan. Sedert wanneer de Rijke Klaren van Gentbrugge een kapelaan hadden kan niet uitgemaakt worden. Maar we weten dat weldoeners van het klooster schenkingen deden om kapelanismen te stichten; de eerste ons bekende schenking in die zin is die van Jan en Lisbet Boterman op 1 augustus 1313²⁸. De eerste kapelanismen die bekend zijn door de oorkonden zijn een zekere Pieter Moer, vernoemd in een oorkonde van 1331²⁹ en een zekere Filips van den Hoecke waarmee de Klarissen op 20 december 1336 een woonkontraakt sluiten³⁰. Is het louter toeval dat het bestaan van die kapelanismen ons precies rond 1332 gereveleerd wordt? Er wordt algemeen aanvaard dat de rol van de kapel bij het ontstaan van vorstelijke kanselarijen belangrijk is geweest³¹. Wij zelf hebben de gelegenheid gehad de rol van de kapelaan na te gaan o.a. in verband met de oorkonding bij de heren van Melle in de 13e eeuw. We moeten bijgevolg, indien de hypothese van het scriptorium in het klooster zelf aanvaard wordt, aannemen dat de kapelaan wellicht de geschikte persoon was om de scriptor en zelfs de dictator te zijn van de ter plaatse opgestelde oorkonden. Het is trouwens helemaal niet uitgesloten dat er gelijktijdig meerdere kapelanismen werkzaam geweest zijn³², hetgeen het opdruken van twee verschillende handen op de beschouwde oorkonden zou verklaren. Maar ook andere geestelijken verbleven op het kloosterhof: Boude-

(28) R.A.G., fonds R. Kl., oorkonde sub dato.

(29) R.A.G., fonds R. Kl., oork. 28 juli 1331.

(30) R.A.G., fonds R. Kl., oorkonde sub dato.

(31) J. Fleckenstein, *Die Hofkapelle der deutschen Könige*, Schriften der M.G.H., XVI, 1, Stuttgart, 1959; F. Hausmann, *Reichskanzlei und Hofkapelle unter Heinrich V und Konrad III*, Schriften der M.G.H., XIV, Stuttgart, 1956; T.A.M. Bishop, *Scriptores regis*, Oxford, 1961, pp. 23-24.

(32) Zo waren er in het jaar 1528 minstens 3 kapelanismen - cfr. algemene rekening, nr. 110, fo. 26, R.A.G., fonds R. Kl.

wijn bv. de oude pastoor van Scheldewindeke die één van de eerste beëdigters was van het klooster, beëindigde zijn leven te Gentbrugge³³. Men mag dus veronderstellen dat de Klarissen vanaf het ogenblik dat de meest vitale problemen, die zich aan de jonge gemeenschap gesteld hadden, opgelost waren, de mogelijkheid hadden om, indien ze het wensten, zelf tot oorkonding over te gaan.

Maar was dit wel nodig? Was het niet even gemakkelijk de scribenten van de Gentbrugse schepenbank, die als dusdanig op deze taak voorbereid waren, het werk te laten doen? Het is bovendien slecht aan te nemen dat de schepenakten bestemd voor de klarissen als destinatarisoorkonden in het klooster zouden opgesteld geworden zijn. Het probleem blijft echter dat zolang geen oorkonden van de schepenen van Gentbrugge voor andere instanties dan de Rijke Klaren zullen opgespoord worden, de twee mogelijkheden — oorkonding in het klooster of bij de schepenen — even aanvaardbaar zullen blijven. Een derde mogelijkheid is trouwens zoals blijkt uit het vervolg van het exposé even aannemelijk.

Twee oorkonden respectievelijk van 24 april 1334 en van 14 december 1337³⁴ werden beide door dezelfde hand geschreven.

De éne oorkonde is een in het Nederlands opgestelde akte bestemd voor inwendig gebruik in het klooster. Minuut en net van deze oorkonde zijn bewaard en zijn identiek naar stijl en schrift.

De andere oorkonde is de minuut van een eveneens in de volkstaal opgestelde akte die uitgaat van de abdis van de Rijke Klaren. De hand die deze stukken schreef is, zoals gezegd, niet dezelfde als degene die we karakteriseerden in de oorkonden van Groep A en groep B, waarvan we meenden te mogen besluiten dat ze ontstaan zijn in een lokaal scriptorium.

Beide oorkonden werden evenwel in dezelfde periode opgesteld als de akten van de andere groepen. Formeel zijn beide stukken verschillend; de oorkonde van 1334 is immers bestemd voor inwendig gebruik in het klooster en heeft dus de typische vorm van dit genre akten: de intitulatio ontbreekt. Het leek waarschijnlijk onnodig de oorkonder te vermelden, vermits iedereen wist in het klooster dat het de abdis was. De oorkonde van 1337 daarentegen is voor buiten bestemd en heeft als dusdanig een adequate vorm. Er is hier evenmin een formele verwantschap te ontwaren met oorkonden van groep A en B die uitgaan van de abdis³⁵. De protocolaire formules zijn nl. steeds verschillend³⁶.

(33) A. Cassiman, *Boudewijn, de pastoor van Scheldewindeke*, in: *Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring*, 1950-1951, pp. 79-83.

(34) R.A.G., fonds R. Kl., oorkonde sub dato.

(35) De *structuur* van die akten was nl.: *Int - not - dis - cor - dat*; in de oorkonde van 1337 daarentegen gaat de notificatio de intitulatio vooraf: *not - int - dis - cor - dat*.

(36) De *notificatio* van de oorkonde van 1334 „weten allen deghene die dese lettre zullen zien ofte horen lesen” en van deze van 1337 „het zij cont ende kenlic allen den ghenen die dese lettre zullen zien ofte hoeren lezen” zijn nl. uniek, we zezen echter reeds voor de andere groepen hoezeer de verscheidenheid in de notificatio-formules groot was! In de *intitulatio* van de oorkonde van 1337 wordt de abdis „zuster Beele” genoemd, terwijl ze in de andere oorkonden gewoonlijk met haar naam „zuster Bele van Lede” wordt genoemd; de diversiteit van de *corroborata*

Karakteristieken van dit schrift, die in beide oorkonden tot uiting komen zijn de volgende:

— het schijnt wel dat de scriptor zich zorgvuldig en ijverig op zijn taak toelegt.

— het schrift is geposeerd, de letters zijn met opzet traag gevormd.

— het kan nauwelijks nog cursief schrift genoemd worden.

— de schachten van de letters worden nooit verdubbeld.

— de s stokt stipt op de schrijfregel.

— de afkortingen zijn zeldzaam en steeds duidelijk.

— de versieringen worden gebannen; het schrift is mooi op zichzelf.

— de meest karakteristieke letter is de i als beginletter in de woorden: steeds als een j geschreven en voorzien van een beginhaal in de vorm van een kleine u.

Het ontdekken van deze zelfde hand op een perkamenten opistografe rol bewaard tussenin de oorkonden van het kloosterarchief is belangrijk geweest. Op dit lang en smal ongedateerd perkamentstukje³⁷ staan nl. door elkaar een aantal oorkonden van de Klarissen geïnventariseerd en één van de handen die hieraan werkte is dezelfde als deze van hogergenoemde oorkonden. De scriptor was bijgevolg ongetwijfeld een vertrouwde in het klooster; om een dergelijke inventaris op te stellen moest hij de oorkonden voor ogen hebben en de Klarissen lieten zeker niet aan de eerste de beste hun oorkondenschat zien. We mogen hieruit besluiten dat de oorkonde van 1334 en haar minuut zeer waarschijnlijk samen met de oorkonde van 1337 in het klooster werden opgesteld; de scriptor was misschien een kapelaan of een vertrouwensman van de Klarissen. Zodanig dat de derde hypothese: een oorkondingsactiviteit én in het klooster, én bij de schepe-
nen met een samenwerking van beide instellingen zeer aanvaardbaar lijkt.

Belangrijk is echter niet zozeer te weten waar juist de oorkonding geschiedde, maar wel dat er te Gentbrugge, hoe lokaal en hoe primitief ook, in de eerste helft van de 14e eeuw een schrijfcentrum ontstond, dat er waarschijnlijk niet zou geweest zijn zonder de aanwezigheid van de Klaris-
sengemeenschap aldaar.

tio-formules is minder eigenaardig, trouwens de inhoud ervan is bijna steeds dezelfde: wens betreffende de duurzaamheid van het stuk of bevestiging van de waarde ervan en aankondiging van het zegel: ook de *datatio* is weinig origineel; „dit was ghe-
daen int jaer Ons Heeren als men sreef...” voor beide oorkonden.

(37) R.A.G., fonds Rijke Klaren, doos III.